

TANRI, TORA VE İSRAİL

Abraham Joshua Heschel

TANRI, TORA VE İSRAİL

Abraham Joshua Heschel

Yahudilik karmaşık bir yapıya sahiptir. Ne sadece bir teolojik **doktrin**, ne sadece bir **yaşam biçimi** ne de sadece bir **topluluktur**. Dindar bir Yahudi, **Tanrı**'ya, O'nun düşüncelerine ve öğretilerine (**Tora**) bağlı bir kişi olup, antlaşmanın bir parçası olan toplumda (**İsrail**) yaşar.

Yahudilik, üç kutsal öz etrafında döner: Tanrı, Tora ve İsrail. Bir Yahudi asla Tanrı'nın önünde yalnız durmaz; Tora ve İsrail daima onunladır.

Tanrı, yalıtılmış bir kavram olarak, son derece gizli, muğlak ve genel bir kavram olabilir. Yahudi deneyimi içinde, şu sorulara cevap bulmak için Tanrı ve insan arasındaki ilişki, somut ve hakiki bir durum olarak kurulmuştur:

Hangi olay ve anlarda Tanrı insana kendini gösterir? Hangi olay ve anlarda insan Tanrı'ya bağlanmış olur? Bir Yahudiye göre bunların cevabı Tora'dır.

Yahudi yaşamı sadece belirli doktrinlere uymak ve dini kuralları yerine getirmek değil, Yahudi halkının manevi düzeni içerisinde, geçmiş zamandaki Yahudiler içinde ve bugünün Yahudileri ile birlikte yaşamaktır. Bu sadece belirli bireylerin içerisinde olmak değil, İsrail toplumu içerisinde, antlaşmanın topluluğuna dahil olma ile gerçekleşir.

Bir tecrübeden veya bir inançtan öte, manevi nitelikler kazanmak veya bir teolojik doktrin kabulünden öte; tümünün üzerinde kutsal bir boyutta, manevi bir düzen içinde yaşamaktır. Bir Yahudi toplumu içinde yaşayarak bu kutsallıktan bir pay ediniriz. Birer birey olarak yaptığımız şey önemsiz bir pay olabilir; İsrail olarak elde ettiğimiz ise sonsuzluğa ulaşmamıza neden olur.

Kutsallık, bu üç özün her biriyle ilişkili olduğundan, şöyle sorular akla gelebilir:

Hepsi aynı kutsallık seviyesinde midir, aralarında bir hiyerarşi var mıdır veya basit bir ifade ile açıklanması çok zor olan, aralarında diyalektik bir ilişki var mıdır?

Bu üç özün gücü ve değeri nedeniyle, diğer ikisinin pahasına da olsa bunlardan birini aşırı vurgulamak eğilimi vardır. **Modern Yahudilikteki çeşitli akımlar** böyle fazlalıklardan doğmuştur.

Klasik Reform Yahudiliği, Yahudiliğin özü olarak **etik tek tanrıcılığı** vurgulamıştır. Seküler nasyonalizm (ulusçuluk), **İsrail halkını** merkeze koymuştur. Neo-ortodoksi, geleneksel dini uygulamaları, **Tora'nın ve Kanun'un üstünlüğünü** vurgulamıştır.

Bu yazının amacı, Tanrı ile Tora'nın ilişkisini klasik rabbinik yazın içerisinde açıklığa kavuşturmak ve bu **üç özün karşılıklı bağımlılığını** ortaya koymaktır.

TANRI VE TORA

Tora, Yahudiliğin ortaya çıkmış öğretilerinin kapsamlı adı olup, sevgi ve büyük hayranlığın bir nesnesi olmuştur. Rabbi Akiba'nın okuluna göre Tora'nın manevi gerçekliği kadar, maddi bir gerçekliği de vardır. Sadece insanlığın elindeki bir kitap değil, dünyada olduğu kadar göklerde de var olan bir kitaptır. (1) Vahiy için kullanılan İbranice terim kelimenin tam karşılığı olarak "Gökten inen Tora"dır. (2)

Tora ve Tanrı arasındaki ilişki nedir? Tora, İsrail için ne anlama gelmektedir?

Tora, sadece dünyanın var olmasının öncesinde var olan ilahi bilgelik ile tariflenmez; (3) O'nun değeri her şeyin değerini aşar.

İki bin yıl önce İskenderiye'de geçen bir efsane şöyledir:

Bir Yunan bilge, Yahudi bilgeye sordu:

Yahudiler olarak mirasınızdan neden bu kadar gurur duyuyorsunuz? Biz Yunanlıların Homeros'u, Platon'u ve Aristoteles'i var. Bilgelerimiz kozmos fikrini keşfettiler. Sizinkiler ne yaptı? Bizim entelektüel mirasımız ile nasıl karşılaştırma yapabilirsiniz?

"Doğru," dedi Yahudi, "Evreni keşfettiniz. Fakat, bizim sahip olduğumuz şey, kozmosun gizemini ve enginliğini bile aşar."

"Bu ne olabilir?" Yunanlı sordu.

Cevap şuydu: "Bizim Tora'mız var." (4)

Bu efsane, ağıdalı rabbinik düşünceye yabancı olmayan bir görüşü yansıtmaktadır. Tora, sadece kozmosu aşmakla kalmaz, Tora'nın herhangi bir bölümü kozmostan daha büyük önem taşır.(5)

Tora, evrenin hem özünü hem de varlığını belirler. Tanrı evreni yaratmaya karar verdiğinde Tora'ya danıştı, der rabbiler. Tora, yaratılış için bir plan görevi yaptı. (6) Yaradılışın doğası, Tora aracılığıyla belirlendi. Hatta evrenin başlangıçta var olması bile Tora'ya bağlıdır. "Tora'nın varlığı kozmosun varlığı için gerekli şarttır." (7)

Evren ne kadar geniş! Yine de uzayın boyutları içinde bir sınırı vardır. Herhangi bir sınırı olmayan bir varlık var mı? Evet, der rabbiler: Tora. (8)

Tora'nın varlığı, sadece kozmosun yaratılması için gerekli şart değil; aynı zamanda varlığının devam etmesi için de şarttır. Dünya, kabul üzerine yaratıldı. Tora, Sinay'da kabul edilmeseydi, evren kaosa geri dönmek zorunda kalacaktı. Kozmos, sadece Tora ile var olabilir. Tora'nın olmaması, evrenin olmamasını gerektirecekti. Tora ile, düzene sahip bir yaratılışın ilahi kutsamasına kavuşuruz. O olmadan, kozmik kaosun boşluğuna dönüş tehlikesi vardır. Tora, tüm varlıkların temelidir. Göklerin ve yeryüzünün yaratıkları o olmadan var olamazlar. (9)

Biri bir başkasına sevgiyle hediye verirse, hediye ile birlikte kendisinden de bir parçayı verir. Tora, yaratılışına ve yarattıklarına Tanrı'nın armağanıdır. Tanrı, Tora'yı verince, sanki Kendinden vermiş gibi olur. (10)

Bir kısa hikaye;

Bir zamanlar, başka bir kralın evlenmiş olduğu tek kızı olan bir kral vardı. Babası ülkesine dönmek ve karısını onunla birlikte almak istediğinde, baba "Evlenmesi için sana verdiğim kızım benim tek çocuğum" dedi, "O'na olan sevgim büyük, ondan ayrılamam. Üstelik O'nu Krallığınıza götürmemenizi de sizden isteyemem. Bu onun için uygun evdir. Yalnız sizden ek bir istekte bulunmama izin verin. Onunla yaşamak için nereye giderseniz gidin, benim için de bir odayı hazır tutun ki, ben de sizinle yaşayabileyim."

Tanrı, İsrail'e dedi ki: "Size içinde Kendimden bir parça veremeyeceğim Tora'yı verdim. Size, onu sevgi ile almamanızı söyleyemem. Ancak, sizden şunu istiyorum. Onunla nereye giderseniz gidin, yaşamam için benim için bir ev yapın. Yazılmış olduğu gibi:

Aralarında yaşamam için bana kutsal bir yer yapınlar. (Çıkış 25:8) (11)

Bir çocuk hem ebeveyninden bir parça hem de onlardan ayrı değil midir? Tora da hem Tanrı'nın bir parçası hem de O'nun dışındadır. İsrail, Tora'yı kabul ettiğinde Tanrı'yı kabul eder. Bir çocuğun varlığı, ebeveyninin hayatına tanıklık eder. Tora da Tanrı için tanıklık eder.

Bir zamanlar bir kralın bir kızı vardı. Onun için sarayları inşa ettirmişti. Hükmü şuydu: Kızımın karşısına çıkan kişi, benim huzurumda kabul edilecektir. Kim kızıma hakaret etmeye cesaret ederse, bana hakaret etmiş sayılacaktır. (12)

Tanrı'nın Tora ile ilişkisinin anlatıldığı edebi metaforlar, Şekinah (Tanrı'nın ikamet etmesi veya mevcudiyeti) ile İsrail topluluğu arasındaki ilişkiye benzer. Aynı olaylara katılmak onları birbirine bağlar. Sanki birinin kaderi ötekinin kaderini belirlemiş gibidir.

Tanrı ile İsrail arasındaki ilişki üzerine yapılan düşünceler geliştikçe, Tanrı ile İsrail'in karşılıklı bağımlılığı daha da vurgulanır. Aralarındaki sevgi yoğunlaştıkça, baba kızına sevgi, düşkünlük yönünden daha bağımlı hale gelir. Gerçekte kız annenin rolünü üstlenir. İsrail artık kabul gören çocuk olarak kalmaz. Tanrı'nın eylemleri bir şekilde çocuğun eylemleri ile bağlantılıdır.(13)

Ebeveyn çocuğu taşır. Ancak ebeveynin öğeleri çocuk vasıtası ile taşınır. Benzer şekilde, Tanrı'dan gelen Tora, sözlerinin içinde Tanrı'nın varlığını taşır. Tanrı tüm bilgeliğin kaynağı olduğundan, Tora bütün bilgeliğin hazine evidir. Tanrı'nın ruhu, suların üzerindeydi ve bu sular Tora'dır. Tora, her şeyi kapsar. "Sözlerini tekrar tekrar gözden geçirin, tümü O'nun içerisinde." (14)

Çocukta ebeveynin özellikleri bulunur. Tora, Tanrı gibi, yer ve zamanı aşar. Bu, dünyaya konan göksel bir cevherdir. Verilen an boyunca algılanan sonsuzluktur. İçinde kusursuzluk sırları, sonsuzluk mutluluk öngörülerini bulunur.

Belki de Tora'yı tasvir eden tanımlamalar çok yüceltilmiştir ve dolayısıyla aşırı derecede cüretlidir. Belki de görüntü konuyla çok yakından ilgilidir. Belki Tora, ilahi bilgeliğe çok yakından tanımlanmıştır ve çocuğu ebeveynle karıştırmak olasılığı vardır. Örneğin, ilahi bilgeliği tek başına Tora ile sınırlandırmak kabul edilemez.

Tora ve Tanrı'nın bilgeliği arasında yakın bir tanımlama yapma eğilimi, Tora'yı Tanrı'nın yerine koyma tehlikesine götürebilir. Biri, Tora'yı ilahi özelliklere sahip ve ilahilik ile dolu olmakla kalmayıp, aynı zamanda da tanrısallığın kendisi olarak ve dolayısıyla kendisinden daha yüksek bir gerçekliğe bağlanmayı arzulayan kişinin bağlılığına layık bir nesne olarak anmayı cazip bulabilir. Bu görüşte ilahi bilgelik yalnızca Tora'da değildir; O Tora'dır.

Bununla birlikte, Tora ile ilgili bütüncül bir görüşe karşı çıkmamız gerektiği konusunda tekrar ve tekrar uyarılırız. Tanrı, Tora'dan büyüktür. Kişi, kendisini sadece Tora'ya adar ve Tanrı korkusunu geliştirmese bu yanlıştır.

Raba şöyle dedi:

"İnsan, bir sonraki hayatındaki yargısında ona şunlar sorulur: "İş hayatında dürüst müydün?" Tora'yı çalışmak için zaman ayırdın mı? Çoğaldın mı? Kurtuluş için umut besledin mi? Bilgeliğin düşünme sistemi ile meşgul oldun mu? Çıkarımsal akıl yürütme yöntemiyle öğrendin mi?"

'Rab'be duyulan huşu onun hazinesidir', bu iyidir. Yoksa, bu iyi değildir." (15)

Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Talmud bilgini Trani'den Rabbi Joseph şöyle diyor: Tora çalışmasına, Tanrı korkusu ve O'na duyulan huşu eşlik etmiyorsa değersizdir. (16)

Tanrı'nın bu dünyada dört kübitlik Tora Yasası'ndan (17) başka hiçbir şeyinin olmadığı, sadece yasanın, Tanrı'nın değerli tuttuğu tek hazine olduğu sık sık alıntılanır.

Bununla birlikte, diğer ifadeler: "Kutsal Olan'ın, bu dünyada O'na duyulan huşu ve korku dışında bir şeyi yoktur" (18), "Kutsal Olan'ın hazinesinde O'na duyulan huşu dışında başka bir şey yoktur."(19)

Batı Avrupa Yahudi ritüeline göre, yeni İbrani ayları için yapılan dualarda "Tora sevgisi ve Tanrı karşısında huşu" için dua ederiz. Biri diğerini tamamlar. Yahudi dini bilinci her ikisini de içine almak zorundadır.

Tora'ya olan bu övgünün nedeni, Tora'nın gerçek değerinin onun niteliklerinden kaynaklanıyor olması değil, Tora'nın Tanrı'nın Tora'sı olmasıdır. Tora kendi başına bir

amaç değildir; Tanrı onu aşar. Tora'nın verilmesinin amacı, Tanrı'nın yüce adını kutsallaştırmaktır.(20)

Tora'nın kutsallığı büyüktür. Örneğin, metnine bir harf ekleyen ya da metninden bir harf çıkararak kişi, bütün dünyanın yok edilmesine neden olanla karşılaştırılır.

Buna rağmen (Rabbi Hiyya der ki), Tora'nın bir harfini eksiltmek, Tanrı'nın adının topluma açık olarak saygısızlığa uğramasından daha iyidir. (21)

Üç büyük günah vardır: putperestlik, zina ve cinayet. Bunlardan daha büyük olan günah ise Tanrı'nın adının kutsallığına saygısızlık yapılmasıdır. "Tanrı, putperestliğe, zinaya ve cinayete karşı anlayış gösterebilir ama, O'nun Adının kutsallığına saygısızlık yapmış olana hoşnutluk göstermez."(22)

Tora çalışmasının kapsamıyla ilgili birçok tartışma vardır. Dini yükümlülükler listelendiğinde, Tora çalışması, uygulaması sınırlanmayanlar arasında sayılmıştır. Daha fazla yapan kişi daha fazla övgüye değer hale gelir. Bütün dini yükümlülükler sıralandıktan sonra, Tora çalışmasının hepsine eşdeğer olduğu belirtilmiştir.(23)

İdeal olan, kendi için yani "Tora uğruna değil, Tanrı için çalışmaktır." Kendi için Tora çalışmak demek "İtibar veya tanınmak için değil, Rab bana emrettiği için çalışmak" demektir.(24)

Üçüncü yüzyılda Filistinli bir tanna olan Rabbi Bannah derdi ki: Tora'yı kendi için çalışan bir kişinin öğrenmesi onun için hayat iksiri olur . . Fakat Tora'yı kendi için öğrenmeyen bir kişinin öğrenmesi ise onun için ölümcül bir zehir olur."(25)

Doğru motivasyon üzerindeki bu vurgu, Tora çalışmasının yanı sıra tüm diğer emirler için de geçerlidir.

Rabbinik geleneğin kabul görmüş ifadesi şudur: Eylem, çalışmaktan önemlidir. (26) İkinci yüzyılda Filistinli tanna olan Rabbi Jose şöyle demişti: "Kişinin tüm işleri Tanrı için olmalıdır." (27) Mişna, hayvan ve yiyecek sunularının detaylarından bahsettikten sonra genel bir ilke sunar: "İnsan, kalbini Tanrı'ya adadığı sürece, az veya çok vermesi aynıdır." (28)

Büyük bilge Hillel sadece öğrenmesi nedeniyle övülmezdi. En büyük fazileti "tüm işlerini Tanrı için yapmasıydı." (29) Raba'nın en sevdiği söz şuydu: "Bilgelik hedefi, tövbe ve iyi işlerdir. Eğer biri, başka amaçlarla iyi eylemlerde bulunuyorsa, yaratılmasaydı daha iyi olurdu"(30)

Babil'in ünlü amorası (31) ve Sura akademisinin kurucusu olan Rab (247'de vefat etti) şöyle dedi: "İnsan, her zaman Tora ve dini öğretiler ile meşgul olmalıdır, ancak

onların uğruna değil. Eğer onların uğruna meşgul olmazsa, sonuçta Tanrı için meşgul olmuş olacaktır." (32)

Rabbi Isaiah Horowitz (1555-1630?) şunları yazmıştı: "Kişi, başka motivasyonlar ile Tora çalışıyorsa, çalışması sırasında bunun büyük bir günah olduğunu öğrenir. Daha sonra, emirleri kendileri için yerine getirmeye; emirleri yerine getirme amacı ile emirleri yerine getirmeye teşvik edilir. Yine de, başka, daha aşağı sebeplerden ötürü Tora çalışmanın kendisi günahdır." (33)

"Tanrı korkusu, Tanrı'ya duyulan huşu duygusu, günah korkusu" gibi ifadeler rabbinik yazında yaygın olsa da, "Tora korkusu" gibi bir ifade bulunmamaktadır. Tanrınız Rab'den korkacaksınız; O'na kulluk edeceksiniz (Yasanın Tekrarı 6:13). Eski bir rabbinik sözü yorumlarsak: Bir kişi Tora'ya değil, onu Veren'e karşı huşu duymalıdır.

Yeruşalim (Filistin) Talmudu'nda şöyle yazılmıştır:

Rabbi Akiba'nın rabbinik tefsir metodolojisinin tüm özelliklerini ve ayrıntılarını öğrendiğinde, Rabbi Akiba'nın öğretmeni Emmaus'lu Nehemya bir keresinde "Tanrınız Rab'den korkacaksınız ayetinin anlamı nedir?" diye sordu. "Kişi Tanrı'ya ve Tora'sına huşu duymalıdır" dedi. (34)

Bununla birlikte, Babil Talmudu'nda öykü farklı şekilde bildirilmektedir:

Emmaus'lu Nehemya, Tanrınız Rab'den korkacaksınız ayetini yorumlarken Tanrı'ya duyulan huşunun Tanrı dışındaki herhangi bir şeye uzanmaması gerektiğini söylüyordu. Rabbi Akiba aynı fikirde değildi: Bu ayetin aynı zamanda kişinin öğretmenlerinin karşısında da saygıyla eğilmesi gerektiğini söylüyordu. (35)

Kişi, Tanrı'nın tapınağının önünde de saygıyla eğilmeli midir?

Ayette şöyle denir: "Şabat günlerimi tutacaksınız ve tapınağıma saygı göstereceksiniz." (Levililer 19:30). Tutmak, uymak, yerine getirmek kelimesi tapınak ile ilişkili olarak kullanılmıştır. "Tutmak" kelimesi Şabat ile ilişki olarak kullanıldığı zaman, kişi Şabat'a değil, onu tutmamızı Emreden'e tapmaktadır, öyleyse; tapınağa duyulan "saygı" durumunda da, kişi tapınağa değil, tapınak ile ilgili emri Veren'e saygı göstermektedir. (36)

Posquieres'li Rabbi Abraham ben David (onikinci yüzyıl), "Kişi tapınakta iken Tanrı'ya huşu içinde olmalıdır. Kişinin duyduğu huşu Tanrı'ya yönelik olmalıdır, tapınağa değil" dedi.(37)

Beni kime benzeteceksiniz ki, Eşitim olsun?" diyor Kutsal Olan (Yeşaya 40:25). Tanrı, dünyayı aştığı gibi Tora'yı da aşar. Birçok rabbinik ifade bu görüşü vurgular.

Bunlar, genel kuralı belirtmek için yeterlidir. Mezmurlar 119:126: "Ya Rab, harekete geçmenin zamanıdır, Tora'nın içini boşalttılar." ayeti şu anlamda yorumlanmıştır:

"Rab harekete geçmenin zamanı geldi, Tora'yı bir kenara bırak!" Bazen Rab'bin adına harekete geçmek için Tora'nın bir kısmını iptal etmeliyiz (38)

Rabbi Joshua Ben Korha, bir kişinin Tora'nın otoritesini kabul etmeden önce kendisi üzerinde Tanrı'nın otoritesini kabul etmesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır (39). Tora kendi koşullarıyla anlaşılabilir. Tora sevgisi ve Tanrı korkusu birbirleriyle ilişkilidir. Sevgi dolu iyilik ve Tora çalışmaları bir arada olmalıdır.

Tora yalnız durmaz. Tanrı ve insanla beraber durur. Tora sevgisi, Tanrı korkusunu kişinin sevgi dolu iyilik davranışının bireysel olarak yerine getirilmesine bağlar. Tora, Tanrı'nın ve insanın birbirine bağlandığı düğümdür. Bununla birlikte, Tora'nın otoritesini kabul etmeden Tanrı'nın varlığını kabul eden kişi Yahudilik'ten sapmıştır.

Babil amorası Rav Huna (M.S. 216 - 296), "Yalnızca Tora ile meşgul olan kişi, Tanrısı yokmuş gibidir" demiştir.(40)

Rabbi Jose'ye göre, "Sadece Tora'ya ilgisi olduğunu söyleyen kişinin, Tora ile ilgisi bile yoktur." (41)

Tora'nın üstünlüğüne sahip olduğunu ve diğer hiçbir varlık tarafından aşılmadığını ve Tanrı'ya olan inancın (veya İsrail'e bağlılığını) ikincil bir öneme sahip olduğunu ileri süren, aşırı tahribat suçunu işlemiştir. İlahilik Tora'nın içinde olsa da, aynı zamanda Tora'yı aşar. Tora'yı alan ve en üst düzeyde peygamberlik düzeyine ulaşan Moşe bile, kendisinin peygamberlik aydınlanmasının ve Tanrı'nın bilgeliğinin kavrayışının kusursuz olmadığını biliyordu. (42)

Moşe'nin aldığı Tora, Tanrı'nın bilgeliği olsa da, kavranılmazdır ve sonraki nesillerin bilgilerinin savunduğu gibi; almış olduğu Tora, tam da Tanrı'nın bilgeliğinde olduğu gibidir.

Belki de Moşe, bütün Tora'yı almamış, ancak onun sadece küçük bir parçasını almıştı, Tanrı'nın bilgeliğinin her şeyi kapsayan haznesinden yalnızca küçük bir kısmı yeryüzünde ortaya çıkmıştı. "Dünya'da 50 anlayış kapısı yaratıldı ve biri hariç tümü Moşe'ye verildi." (43)

Elimizdeki Tora, Tanrı'nın bilgeliğinden bir parçadır, ancak onun bilgeliğinin tümü değildir. Elimizdeki Tora, göksel bilgeliğin ham meyvesidir (44)." Kutsal Yazılar, İlahi Olan'ın tamamını kapsamaz. Örneğin, Tanrının merhameti, tüm Kutsal Yazılar'daki ifadeleri ve olasılıkları aşar.

Bilgelige sordular: Günahkarın cezası nedir? Bilgelik yanıtladı: Günahkarın peşini kötülük bırakmaz (Süleyman'ın Özdeyişleri 13:21).

Peygamberliğe sordular ve Peygamberlik cevapladı: Günah işleyen can ölecektir (Hezekiel 18:4).

Daha sonra Tora'ya sordular ve Tora cevapladı: "Suç sunusu kişinin günahlarının bağışlanması için kabul edilecektir (Levililer 1:4).

Son olarak, Kutsal Olan'a sordular, adı kutsansın, cevapladı: "Tövbe eden affedilecektir. Rab, iyi ve doğrudur. Onun için günahkârlara yol gösterir." (Mezmurlar 25: 8) (45)

Kronolojisi bilinmeyen bir Filistinli agadist, gayrimeşru ilişkilerden doğan çocukların kaderine karşı yani yasaya göre topluluktan dışlanması gerekenleri şiddetle savunmuştur. (Mamzer, yasaklanmış bazı ilişkilerden doğan ya da böyle bir kişinin soyundan gelen bir kişidir)

Güneş altında yapılan baskılara bir daha baktım, ezilenlerin gözyaşlarını gördüm, avutanları yok, güç ezenlerden yana, avutanları yok. (Vaiz 4:1).

Daniel bu ayeti mamzerler için yorumladı. Ve bakın, ezilenlerin gözyaşları. Eğer bu çocukların ebeveynleri bir suç işledilerse, niçin çocukları acı çeksinler? Bir çocuğun babası kendisine yasak bir kadınla birlikte olursa, bu çocuk hangi günahı işlemiştir ve onun bunda payı nedir? Onları teselli edecek kimse yoktu! Onları ezenlerin yanında ise güç vardı.

Bu, Tora'nın "Yasa dışı doğan biri Rab'bin topluluğuna girmeyecek" (Yasanın tekrarı 23: 2) ayetinden güç alarak, cemaatin dışına çıkaran İsrail'in Büyük Sanhedrini anlamına geliyordu. Ancak onları teselli edecek kimse yoktu.

Kutsal Olan, adı kutsansın, şöyle diyor: Onları teselli etmek benim görevim olacak. Bu dünyada değersiz olsalar da, Gelecek Dünya'da, Zekeriya (4:2) diyor ki onları saf altından gördüm. (46)

Nachmanides'e göre (1194 yılında İspanya, Gerona'da doğdu, 1270'de Filistin'de öldü) Tora, insan davranışına yönelik her şeyi kapsayan bir rehber değildir. "Bir kişi Tora'nın bir harfi süresi içinde bir alçak olabilir." (47)

Şöyle denir "Tora ile meşgul olan kişiye Kral ve Lider denir" (48) ve "Tora'yı başka motivasyonlar olmadan çalışan biri, sanki hem göksel hem de dünyevi Tapınağı inşa etmiş gibidir." (49) Bununla birlikte, diğer dünyada dindar kişilerin elde edeceği ödüllerin sahip oldukları bilgelik ve Tora çalışmalarının ötesine uzandığına inanılır. Rab'in sevilen bir sözü şudur: Gelecek hayatta "dindarlar, başlarındaki taçlar ile ilahi mevcudiyetin ışığı altında oturacaklardır." (50)

Tanrı'yı bir imge ile eşitleyen, O'na kusur atfetmiş olur ve O'nun aşkınlığını inkar eder. Tanrı ile Tora'yı eşitlemek büyük bir bozulma olacaktır.

Tanrı'nın özünü Tora'nın özünü eşleştirmeye yönelik bir öneri hiçbir zaman Talmud yazarlarının aklını çelmemiştir. Tora'yı Tanrı'nın yaratışı, mülkü görmüşlerdir, asla özü değil.

"Kutsal Olan, adı kutsansın, Kendisine ait bu dünyada özellikle şu beş şeyin Kendisi'nin olduğunu belirtmiştir. Bunlar:"Tora, tapınak, gök ve yer, İbrahim ve İsrail"dir. (51)

Tora, Tanrı'nın yaratılışı ve O'nun mülküdür, bilgeliği ve iradesidir, ancak Kendisi değildir. Tıpkı panteizmin rabbinik zihin için yabancı olduğu gibi, Tora ile Tanrı'nın özdeşleştirilmesi de böyle yabancı olacaktır. "Kutsal Olanla ilgili olarak, adı kutsanmıştır, dünya O'nundur ve Tora O'nundur" (52)

Müslümanların Kuran'ı ebedi ve yaratılmamış olduğu görüşüne zıt olarak, Maimonides, tüm Yahudilerin katıldığı gibi " Tora'nın, yaratılmış bir varlık" olduğu ve diğer tüm yaratılmışlar gibi yaratılmış olduğu fikrinde ısrar etmiştir.

Bununla birlikte, Yahudi mistisizminin gelişiminde Maimonides'in bu görüşüne zıt görünen, Yahudi yazınında buna paralel bir görüş bilmediğim Rabbi Menahem Recanati'nin (M.S.1300) şu ifadesi vardır:

"Tora'sız Tanrı eksiktir. Tora, O'nun dışında bir şey değildir. O da Tora'nın dışında değildir. Dolayısıyla, mistik, Tanrı'nın Tora olduğunu belirtmiştir." (53)

Zohar'a göre, Tora ilahi bilgelikten açığa çıkmış, doğmuştur. Tora, Tanrı ile bağlantılıdır: Bu nedenle, "Tanrı'ya Tora denir" (54) çünkü "Tora'nın sözleri gerçekte Tanrı'nın adlarıdır" (55) İsrail fitil, Tora iplik ve Tanrı'nın mevcudiyeti (Şekinah) ateştir. (56)

Bunlar üç varlık olup, her biri diğerine bağlıdır: Tanrı, Tora ve İsrail. "Tanrı ile İsrail, bir araya geldiğinde bir olarak adlandırılırlar ama ayrıldıklarında değil." (57) Benzer şekilde, "bir adam Tora'dan kendisini ayırdığında kendini Tanrı'dan ayırır." (58)

Aşağıdaki ifadenin kaynağı genellikle Zohar olarak belirtilir, ancak orada bulunmaz.Tora, Tanrı ve İsrail birdir." Bu alıntı, ilk olarak on sekizinci yüzyıl yazarlarında görünür (59)

Tora ve dünya, Tanrı'nın mülkiyetindedir. Dünya O'nundur, ancak O, dünyası değildir. Tora O'nundur, ancak O, Tora'sı değildir. Tora, O'nun Kendisi değil, Özü değil, fakat; O'nun bilgeliği ve O'nun iradesidir. Tora, yaratılıştan önce var olsa da ebedi varlık değildir. Bununla birlikte, İsrail'in Tora ile olan ilişkisi, belirli bir emire sadakatten daha temel biçimde bir bağlanma, yükümlülüktür.

"Rabbi Yeremya, Rabbi Samuel bar Rabbi Isaac adına şunları söyledi: Tanrı'nın İsrail'i, üç ana günahtan, putperestlik, zina ve cinayetten dolayı affettiği örnekler vardır. Ancak, Tora'yı hor görme günahı ile ilgili affa ait bir kayıt yoktur." Nasıl olur?

Peygamber Yeremya'nın sözlerini yorumlayarak (16:11), Beni terk ettiler ve Tora'ma uymadılar. Devam etti: "Keşke Beni terk etseler ve Tora'ma uysalardı." (60)

Bununla birlikte, bu pasajı, Tora çalışmanın Tanrı konusundan öncelikli olduğunun bir beyanı yapmak, pasajın anlamını saptırmaktır. Bu sapkınlık, pasajın ikinci bölümüne göz yumarak mümkündür, şöyle devam eder: "Çünkü Tora ile kendilerini meşgul ederse, Tora'nın içerdiği ışık onları Bana geri getirirdi." (61)

Bu Rabbilerin öngördüğü bir ideal değil ancak son çareydi. Bütün emirlerden vazgeçtikten sonra, eğer insanlar en azından Tora'yı çalışmaya devam etselerdi, Tora'nın ışığı onları Tanrı'ya geri getirecekti.

Bu nedenle, bu pasajı Tanrı korkusu olmadan da Tora'nın kabul edilebileceği anlamına gelebilecek biçimde ve kurallara uymanın inancın merkezietinden daha önemli olduğu şeklinde yorumlamak bir çarpıtmadır.

Tanrı'ya duyulan huşu ve Tanrı korkusu olmadan Tora'ya uymanın kabul edilebilir olduğuna dair rabbinik görüş, zihindeki uygun olmayan amaçlar ile Tora'ya uymanın sonunda uygun amaçlar ile uymaya döneceğini önerir. "Rab adına Rabbi Judah şöyle dedi: Bir kişi Tora ve iyi eylemlerle meşgul olmalıdır, sadece bunların adına olmasa bile. Çünkü, art niyetle bile olsa iyi eylemlerde bulunmak, art niyetsiz, sadece O'nun adına Tanrı'ya hizmete dönüşür."(62)

Tora'nın kendisinin bir amaç olmadığı tekrar tekrar öğretilir. O, sonunda Tanrı'ya huşu ile dolu avluya götüren bir kapıdır. "Rabbi Yanni: Hiçbir avluya sahip olmayan ve kapıyı avlu görene yazık! Ve Rabbi Jonathan şöyle dedi:" Yazık o bilgelere ki Tanrı'ya huşu ve Tanrı korkusu olmadan Tora ile meşgul olurlar." (63)

Ortaçağ Midraşı'nda Tora'ya olan bağlılığı Mesih'in Krallığı için özelemlerini aşan dürüst ve dindar insanlara karşı şikayet ile karşılarız.(64)

On dördüncü ve on beşinci yüzyılda Portekiz'de yaşayan, etik konusunda yazan Rabbi Solomon Alami, 1391'de Katalonya, Castile ve Aragon'daki Yahudilere yapılan zulümlerin görgü tanıklığıydı. Halkının neden bu kadar çok acı çektiğini açıklamak isteyerek yazdı:

Bütün bu denemelerin ve acıların kaynağını arayalım ve ortada bir çözünme halinin hakim olduğunu bulacağız; Kötü bir ruh, toplumumuza sızmış ve bizi iki parçaya bölmüştür. Bunlar Talmudik sorunların çözümü için bütün enerjilerini harcayan ve örümcek ağı kadar ince yararsız inceliklerle, küçük ayrımlar ile dolu sayısız yorum ve kısa hikayeler yazarak ile meşgul olanlardır.

Onlar, ışık yerine karanlığı yayarlar ve yasalara daha az saygı duyarlar. Diğerleri yine Tora'ya tuhaf giysiler giydirebilirler, Yunan ve diğer Yahudi-karşıtı süslerle döşerler ve onu din için zararlı olabilecek ve sonunda bozulmasına neden olan felsefe ile uyumlaştırmaya çalışırlar.

Prag'lı Rabbi Jehudah Doewe ben Bezelel (1609'da öldü), Tora'ya duyulan coşkulu aşk ile ilgili soruna işaret etti. Tora aşkı içinde tutkuyla Tora çalışan bir bilgin, Tanrı

sevgisini her an deneyimleyemez; çünkü, aynı anda iki sevgiyi yaşamak imkansızdır.(66)

Yahudilikte Alaha ve Agada arasındaki ilişki, Tora ve Tanrı arasındaki ilişki kavramına yansır. Hasidik hareketinin önemli bir figürü olan Isbitsa'lı Rabbi Mordechai Joseph, bu soruna önemli bir bakış açısı getirir.

Kutsal Kitap'ta bir gün Efrayim'in Yahuda'yı kıskanmayacağını ve Yahuda'nın Efrayim'i sıkıştırılmayacağı (Yeşaya 11:13) bildirilir. Bu iki tür (kabileler) her zaman çatışma içindedir. Efrayim, kendisini Yasa'ya yoğunlaştırmak ve emirlerine adanmış olmak için Tanrı tarafından tayin edilmiştir. Bu nedenle Peygamber, İsrail halkını, yasaya sıkı bir şekilde uymaları için uyarmaktadır, yoksa O, Yusuf evinde ateş gibi parlar (Amos 5: 6).

Yahuda Tanrıya konsantre olmak ve ona her yönden bağlanmak üzere Tanrı tarafından tayin edilmiştir. Bu nedenle Yahuda, yalnızca Yasa'yı bilmek ile tatmin olmaz, Yasa'nın ötesinde gerçeğin derinliklerini kendisine göstermesi için Tanrı'yı arar. (Yasa içerisinde Hâkimlerin kullanabileceği bilgilere göre verilen bir kararın doğru olması fakat gerçeğe uygun olmaması mümkündür, örneğin Şavuot 29a.) Yahuda, rutin ya da mekanik olarak yapılan emirlere uymak ve inanç ile yetinmeyi reddetmektedir. Dün yaptığı şeyi bugün yapmak ile tatmin olmayıp, O'nun emirlerinde hergün yeni bir ışık bulmayı arzular. Taze ışık bulma üzerindeki bu ısrar, bazen Yahuda'yı katı yasalara aykırı hareket eden Tanrı uğruna eylemlere yönlendirir.

Fakat gelecekte, Efrayim ve Yahuda'nın artık çekişmeyeceği sözü verildi. Tanrı, Efrayim'e, Yahuda'nın kanunların sınırlarının dışına çıktığında dahi eylemlerinin her zaman Kendisi'nin uğruna olduğunu ve herhangi bir art niyet taşımadığını gösterecek ve sonra aralarında gerçek bir anlayış ve barış olacaktır. (67)

"Yahuda"nın yöntemine göre Tora kendi başına bir amaç değildir. İlk Neden hakkında şu söylenmiştir: "Bütün varlıklar ona ihtiyaç duyar ve O onlardan hiçbirine ya da hepsine ihtiyaç duymaz." Böyle bir ifade Tora için kabul edilebilir değildir. Tora'nın bize ihtiyacı vardır; kendine yeterli değildir.

TANRI VE İSRAİL

Rabbinik görüşe göre, Peygamber Eliyah (İlyas) ölmemiş ancak göklere yükselmiştir ve sadece sıkıntıda olanlara yardımcı olmak için değil, aynı zamanda bilgeler ve tsadiklerin ruhsal aleme ait sorularını çözmede onlara yardımcı olmak için onlara görünmüştür. Bir keresinde, şu sorun O'na sunulmuştu:

Tüm kalbimle sevdiğim iki şey: Tora ve İsrail. Bununla birlikte, hangisini daha çok sevdiğimden emin değilim.

Eliyah'ın cevabı şöyleydi:

Kabul edilen görüş, Tora'nın en önemli olduğudur, çünkü Tora ile ilgili olarak, ayet şöyle demektedir: Rab yaratma işine başladığında ilk beni yarattı.(Süleyman'ın Özdeyişleri 8:22.) Bununla birlikte, Tora değil İsrail'in en önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü Peygamber dedi ki: İsrail Rab'be kutsaldır; O'nun hasatının ilk meyveleridir (Yeremya 2:3).(68)

İlk gelen şey, en çok sevilen olmalıdır. Sonuç olarak, Tora olmadan İsrail halkı yalnız başına bulunduğundan dolayı, İsrail'e Tora'dan daha fazla önem veriliyor olmalıdır. Son Günler düşüncesini yansıtan başka bir kaynak uyarınca, İsrail "dünya yaratılmadan önce (doğaüstü olarak) vardı, söylendiği gibi, " Anımsa geçmişte sahiplendiğin topluluğu" (Mezmurlar 74: 2). (69)

İsrail'in dayanma gücünün olağanüstü farkındalığı Peygamber Yeremya tarafından eşsiz bir şekilde dile getirilmişti (31:35-37):

Gündüz ışık olsun diye güneşi sağlayan,
Gece ışık olsun diye ayı, yıldızları düzene koyan,
Dalgaları kükresin diye denizi kabartan Rab –
O'nun adı Her Şeye Egemen Rab'dir–
diyor ki, "Eğer kurulan bu düzen önümden kalkarsa,
İsrail soyu sonsuza dek Önümde ulus olmaktan çıkar" diyor Rab.

Bu olağandışı sözler, üçüncü yüzyılın ilk yarısının amorası, güney Filistin'deki Lydda'daki okulun başında bulunan Rabbi Joshua ben Levian'ın ifadesinde de yinelenmiştir. "İsrail ne bu dünyada ya da gelecek dünyada ölebilir." (70) Tora'sız bir dünya İsrail'in olmadığı bir dünya olurdu ve İsrail'in olmadığı bir dünya İsrail'in Tanrısı'nın olmadığı bir dünya olurdu."

* Yahudilikte eski bir inanç vardır. Buna göre bilgelik (hikmet) - daha sonra Tora ile özdeşleştirilmiştir, bunun yanı sıra Mesih'in ve diğer varlıkların adıyla özdeşleştirilmiştir - dünyanın yaratılmasından önce yaratılmıştır. Bkz. H. A. Wolfson, Kilise Babalarının Felsefesi, Cilt 1 (Cambridge, İngiltere, 1956)

İkinci yüzyıl'da Rabbi Simon Ben Yohai şöyle dedi: "Yazıldığı gibi, "Ağacın günleri halkımın günleri olacak" (Yeşaya 65:22). "Ağaç" belirtildiği gibi Tora'dır. Bilgelik, yaşam ağacıdır ona sarılanlara (Süleyman'ın Özdeyişleri 3:18) O halde kim kimin uğruna yaratılmıştır? Tora mı İsrail uğruna yaratılmıştır? Yoksa tam tersi mi? Şüphesiz, Tora, İsrail uğruna yaratılmıştır. Eğer Tora yaratılıştan önce var ise, uğruna yaratılmış olduğu İsrail ne kadar fazla öncelikte yerini almıştır?

Yasa, kurallarına sıkı sıkı sıkıya uyulmasını istediği halde, teleolojik düşünce, örneğin insan hayatını kurtarmak amacıyla bu kuralların askıya alınmasını zorunlu kılabilir.

Tora ve halkı arasındaki ilişkinin belki de en çarpıcı ifadesi, ikinci yüzyıl Filistin Tannası ve Rabbi Yahuda ha-Nasi'nin çağdaşı Rabbi Simeon Ben Menasya tarafından Çıkış 31:14 ayetini yorumlarken belirtilmiştir. "Şabat Günü'nü tutmalısınız, çünkü sizin için

kutsaldır." "Sizin için" sözleri, "Şabat'ın size verildiğini ve sizin Şabat'a verilmediğinizi ima eder." (72)

İsrail'in hayatta kalması, yasayla uğraşırken önemli bir husustur.

Ester, Mordekay'a: Git, Sus'taki bütün Yahudiler'i topla; benim için oruç tutun; üç gün, üç gece hiçbir şey yemeyin, içmeyin (4:16) dedi. Bu Nissan ayındaydı. Mordekay, Ester'e şöyle cevap verdi: "Oruç ile ilgili olarak yasayı kaldıramam, Nissan ayının ilk gününden on sekizincisine kadar oruç tutulamaz. Ayın 14.gününden başlayarak üç günlük bu oruç ile yasayı çiğneyecek misin? " Ester şöyle cevapladı: " Sen İsrail'in lideri değil misin? Eğer İsrail, Haman'ın kararnamesine göre yok olursa, Tanrı'nın emirleri İsrail'e nasıl iyilik getirebilecek? Bir İsrail yoksa, neden bir Tora olsun?"...ve böylece Samuel'in dediği gibi, Mordekay, yasanın farkında değilmiş gibi yaptı ve orucu ilan etti.(73)

TORA VE İSRAİL

Onları bağımsız varlıklar, ayrı boy ve bağımsız geçerlilikteki kendi başına kavramlar olarak ele almak alışlagelmıştır. Ancak, bu kavramlar esasen birbirleriyle ilişkilidir. Ortak kaynaklarından dolayı birbirlerine bağlıdırlar.

Saadia Gaon, İsrail'in yalnızca Tora nedeniyle bir halk olduğunu (74) İsrail'in halkı için tek güvencenin Tora olduğunu belirtirken haklıydı. Öte yandan, Rabbi Halevi bize hatırlatıyor: "Yahudiler yoksa, Tora olmaz." (75)

Siz tanıklarımısınız, diyor Rab ve ben Tanrı'yım (Yeşaya 43:12). Rabbi Simon ben Yohai (ikinci yüzyıl) ayeti şöyle anlamıştı: Tanıklarımınız ben Tanrı'nızım. Eğer tanıklarım olmayı bırakırsanız, ben Tanrı değilim.(76) Bu, Tanrı ve İsrail'in birbirine bağımlılığının cesur bir ifadesidir ve Yahudi teolojisi tarihinde çeşitli derecelerde netlik kazanmış bir düşüncedir. Bu özel bildiri şöyle devam eder: Tanıklar yoksa, karşılanacak bir Tanrı yoktur. Bir gizem, bir muamma, karanlık bir geçmiş vardır. Tanrı'nın orada bulunması için tanıklar olması gerekir.(77)

Yahudiliğin özü, Tanrı'nın ve insanoğlunun karşılıklığının, insanoğlunun ebedi başkalıkta yer alan O'nunla birlikteliğinin farkında olunmasıdır. Yaşama görevi O'nun ve bizimdir, sorumluluk da budur. Haklara sahibiz, yalnızca mecburiyetlerimiz yok; nihai taahhüdümüz nihai ayrıcalığımızdır.

Rabbi Aha ben Ada, Malaki 3:18'i yorumlarken "O zaman siz doğru kişiyle kötü kişi arasındaki ayrımı yine göreceksiniz"ın anlamı "inancı olan ile inancı olmayan arasında" demektir, "Tanrı'ya kulluk edenle etmeyen arasındaki ayrımı yine göreceksiniz"ın (78) anlamı "Tanrı'nın ihtiyacına hizmet eden ile etmeyen arasında" demektir demıştır. Bir kişi Tora'yı kazmak için bir kürek, kişisel kullanım için bir araç veya kendini büyütme için bir taç yapmamalıdır." (79)

O'nun ihtiyacı kendine kendine yüklediği bir kaygıdır. Tanrı'nın şu an insana ihtiyacı vardır, çünkü O, insanı özgür kararı ile girişiminde ortak, "yaratılış işinde ortağı" yapmıştır. "Yaratılışın ilk gününden itibaren, Kutsal Olan, adı kutsansın, fiziki dünya ile ortaklığa girmeye özlemi duydu" fiziksel dünyada yaratmış oldukları ile birlikte yaşama özlemi duydu (80): Yaratılış 17:1'i yorumlarken, Midraş şöyle belirtmiştir: "Rabbi Johanan'a göre, bizim O'nun onuruna ihtiyacımız vardır, Rabbi Simeon ben Lakish'in görüşüne göre, O'nun bizim onurumuza ihtiyacı vardır. "(81)

"İsrail Her Yerde Var Olan'ın isteğini yerine getirirken, göksel güce güç katar: söylendiği gibi: Tanrı'ya güç veririz (Mezmurlar 60:12) Ancak, İsrail Her Yerde Var Olan'ın isteğini yerine getirmese, onun gücünü - bunu söylemek mümkünse - O'nun büyük gücünü zayıflatır. Yazıldığı gibi, Seni oluşturan kayayı savsakladınız (Yasanın Tekrarı 32:18)." (82)

İnsanın Tanrı ile olan ilişkisi, Her Şeye Gücü Yeten'in karşısında pasif bir güven değil, fakat aktif bir yardımdır. "İnançsızlar tanrılarına yaslanırlar... dürüstler ise Tanrı'nın desteğidir" (83)

Bu nedenle Avraam, Yitzhak ve Yaakov'a "Rab'bin savaş arabası" denir.(84)

O benimle övünüyor, Benden zevk alıyor;
Benim güzellik taşım O olacak.
Onun şanı Bana,
Benimki O'na bağlıdır.
O'nu çağırdığımda O bana yakındır.

"Şan İlahisi"

Tekrar etmek gerekirse, Yahudi varlığı, yalnızca belirli doktrinlere ve kurallara bağlılık olmayıp, esasen Yahudi halkının ruhani düzeni içinde yaşamak, geçmişteki Yahudiler'de ve şimdiki Yahudiler ile yaşamaktır.

Sadece bireylerin ruhlarında var olan belirli bir nitelik değil; esasen İsrail'in sözleşmesine ve topluluğuna dahil olma ve katılımıdır.

Psşik özelliklere sahip olma veya bir teolojik doktrinin kabulünden, bir deneyimden veya bir inançtan öte; hepsinden üstte kutsal boyutta, manevi bir düzende yaşamaktır.

Bu kutsallıktan payımızı bu toplulukta yaşayarak ediniriz. Birey olarak yaptığımız küçük bir parça olabilir; İsrail olarak eriştiğimiz ise bizim sonsuza kadar büyümemizi sağlar.

Çeviri: Gökhan Duran

Kaynaklar:

- 1 Abraham J. Heschel, Torah Min Ha-Shamayim b'Espaklaria shel Ha-Dorot (Kadim Yahudilik Teolojisi , Vol. II) (Londra ve New York, 1965), pp. 3 ff.
- 2 Vahiy için başka bir terim, "Sinay'dan Tora," bkz. Heschel, op. cit., Vol. II, pp. 1 ff.
- 3 Bu probleme dair tartışma için Heschel, op. cit., Vol. II, pp. 8 ff.
- 4 Bu hikaye Deissman tarafından belirtilmişti, ancak üzülerek belirtmeliyim ki kaynağı bulamadım.
- 5 Yeruşalim, Peah 1:1 (15c!).
- 6 Bereşit Rabba 1:2.
- 7 Tankuma, Tavo 3
- 8 Bereşit Rabba 10:1
- 9 Avodah Zarah 3b; Sanhedrin 99b
- 10 Şemot Rabba 33:6; ayrıca bkz. Tanhuma, Tarumah
- 11 Şemot Rabba 33:1; bkz. Vayikra Rabba 30:13
- 12 Tanhuma, Pekuday 4.
- 13 Pesiktha de Rab Kahana 1:4; bkz. Abraham J. Heschel, op. cit., Vol. I, pp. 66 ff.
- 14 Aboth, ch. 5, son
- 15 Shabbath 31a
- 16 Response of the Marharit (Trani'li Joseph), Bölüm I, 100
- 17 Berakoth 8a
- 18 Shabbath 31b
- 19 Berakoth 33b.
- 20 Yalkut Shimoni, V'ethanan, 837
- 21 Yebamoth, p. 79a
- 22 Vayikra Rabba 22:6; Midraş Tehillim 27:2
- 23 Peah 1:1
- 24 Rashi' to Taanith 7a
- 25 Taanith 7a; Sifre Devarim, Piska 306
- 26 Aboth 1:17
- 27 Aboth 2:12
- 28 Menachoth 110a
- 29 Betzah 16a
- 30 Berakoth 17a
- 31 3. ve 4. yüzyıl (M.S.)Yahudi öğretmenlerinden Babil ve Yeruşalim Talmudları için Gemara'yı yazarlar
- 32 Pesachim 50b; Yerushalmi, Hagiga 1:7 (76c)
- 33 Shnei Luhoth HaBrit, p. 371b; ayrıca bkz. Yehiel Halperin's Arche He Kinuyim, "Avodah Zarah," "Tanrı için yapılmayan tüm tapınışlar, ibadetler putperestliktir."
- 34 Yerushalmi, Berakoth 9:5
- 35 Kiddushin 57a
- 36 Yebamoth 6a-b; Sifre, Kedoshim 9od
- 37 Rabbi ben David, Commentary on Sifre, ibid
- 38 Rashi to Berakoth 54a
- 39 Berakoth 2:2
- 40 Avodah Zarah 17b
- 41 Yebamoth 109b
- 42 Yebamoth 49b, Rashi ad locum
- 43 Rosh Ha Shanah 21b.
- 44 Bereşit Raba 17:5
- 45 Pesiktha de Rab Kahana, ch. 38 (ed. S. Buber), p. 158b; bkz. Solomon Schechter, (Rabbinik Teolojinin Yönleri - Aspects of Rabbinic Theology (New York, 1909), Bu kaynak üzerindeki metinsel düzeltmeler ve değişiklikler üzerine bir not - for a note on textual recensions and variants of this source, pp. 293 ff., 294, n. 1.
- 46 Leviticus Rabba 32:8; bkz Ecclesiastes Rabba 4:1, ve Zohar, Mishpatim, p. 113b.
- 47 Commentary on the Torah, "Kedoshim," Başlangıç.
- 48 Tanhuma, "Tisah" 21.
- 49 Sanhedrin 99b.
- 50 Berakoth 17a.
- 51 Aboth 6:10.
- 52 Kiddushin 32a.
- 53 Rabbi Menachem Recanati, Taamei Ha-Mitzvoh, "Giriş." bkz. Gershom G. Scholem, On the Kabbalah and Its Symbolism (New York, 1955), p. 44.
- 54 Zohar, Beshalach 60a.
- 55 Zohar, Yithro 90b.
- 56 Tikunai Zohar 421, 60b.
- 57 Zohar, Emor 93b.
- 58 Zohar, Vayikra 21a.
- 59 Rabbi Moses Hayyim Luzzatto, Adir Ba-Marom, p. 61; Rabbi Hayyim of Velozhin, Nefesh Ha Hayyim, pp. 4, 11.
- 60 Yerushalmi, Hagigah 1:7 (76c); Ekah Rabbathi, Pesiktha 2; ayrıca bkz. Rav in Nedarim 81a ve Rabbi Jonah Gerondi "Ran"da atf yapılmıştır, aynı yerde
- 61 Pesachim 50b; bkz. Taanith 7a.
- 62 Yoma 72b, Rashi aynı yerde.
- 63 Shabbath 31a.
- 64 Pesiktha Rabbathi, ch. 34 (ed. Buber), 139a.

- 65 Rabbi Solomon Alami; Iggereth Ha Musar, ed. by A. M. Habermann, pp. 40 ff.
- 66 Tifereth Yisrael, Giriş.
- 67 Mei Ha Shiloach, Va Yeshev.
- 68 Bereşit Rabba, p. 144; Seder Elijah Rabbah, ch. 15, p. 71; bkz. Rabbi Samuel bar Rabbi Isaac Bereşit Rabba 1:4; ayrıca Sifre Devarim, Re'eh 69, 74, 138, 141—"Sonuncusu en değerli," Mekilta of Rabbi Simeon Bar Yohai, p. 31, ile Bereşit Rabba 78:8'i kıyasla.
- 69 Tanhuma (ed. Buber), Noah 19.
- 70 Menachoth 53b. Maimonides, Yahudilere büyük zulümlerde bulunulan bir dönemde yaşamıştır, bu sözlerin ötesine geçerek şöyle demiştir: " Tanrı'nın varlığı asla son eremeyeceğine göre, İsrail'in de yok edilmesi ve dünya üzerinden silinmesi mümkün değildir." Iggereth Teman, ed. by A. Halkin (New York, 1952), p. 25. Bkz. Karl Barth, Church Dogmatics, Vol. III, Bölüm 3, ed. by G. W. Bromiley ve T. P. Torrance (Edinburgh, 1958), p. 218: "Yahudiler hor görülebilir, nefret edilebilir, zulme uğrayabilir, baskıya uğrayabilir hatta asimile edilebilirler, fakat yok edilemezler. Tanrı'nın Tanrı olması kadar kesin ki onlar varolması gerekli tek halktır."
- 71 Ecclesiastes Rabba 1:4,9; kıyasla Sifre Devarim, "Ekev," Piska 47.
- 72 Mekilta, Ki Tissa; compare Mark 2:27.
- 73 Yalkut Shimoni, Esther 1056.
- 74 The Book of Beliefs and Opinions - İnançlar ve Fikirler Kitabı Treatise III, ch. 7, tr. by Samuel Rosenblatt (New Haven, 1948), p. 158.
- 75 Kuzari, II, 56; bkz. Seder Elijah Rabba, p. 112. Kıyasla John 4:22: "Kurtuluş Yahudilerdendir." Bkz. Raymond E. Brown (ed.), The Anchor Bible, The Gospel According to John, aynı yerde. İncil'de İsrail özel bir anlam taşır bu nedenle Tanrı'nın halkı olarak adlandırılır. 76 Sifre Devarim 346.
- 77 Seder Elijah Rabba, ch. 21.
- 78 Midraş Tehillim, ch. 83:2.
- 79 Midraş Tehillim (ed. Buber), pp. 240 ff.
- 80 Bamidbar Rabba 13:6
- 81 Bereşit Rabba, chapter 30
- 82 Pesikta de Rab Kahana
- 83 Bereşit Rabba 69:3
- 84 Bereşit Rabba 47:6